

Kulturens ubehag

Nyudgivelse af Freuds 70 år gamle afhandling om civilisationsbyrden fortsat aktuel

Af Claus Bjerring

Sigmund Freud:

Kulturens byrde.

Forord: Christian Braad Thomsen.

Hans Reitzels Forlag 1999.

FilosofiBiblioteket. 103 s.

1956 var hundredåret for Sigmund Freuds fødsel. I den anledning skrev forfatteren Broby Johansen en kronik i Politiken med titlen "I Freuds fodspor". Kronikken handlede om sko og den forbløffende kendsgerning, at civiliserede mennesker påfører sig selv et livslangt ubehag ved at ødelægge og deformere deres fødder! Broby Johansen berettede om iagttagelser, han gjorde på gader og stræder, mens fødselaren, Sigmund Freud, arbejdede efter Albert Einsteins definition på videnskab som lyder: Videnskab er et forsøg på at rekonstruere eksistensen gennem begrebsdannelse.

Psykoanalysen forholder sig til virkeligheden som et trafik kort forholder sig til det landskab man kører igennem. Den grønne plet på kortet på størrelse med en fingernegl er i virkeligheden en skov, som et menneske uden stedsans godt kan fare vild i. Freuds begreber virkede som lysninger i sjælelivets dunkle skove, og de gav mange mennesker en fornemmelse af bedre at kunne forstå både sjæleliv og adfærd. Freuds rekonstruktion blev i første halvdel af dette århundrede en håndgribelig realitet i Europa og Amerika. Men begreberne er abstraktioner, et fascinerende forsøg på at begribe virkeligheden bag de victorianske facader, der var Freuds baggrund og miljø.

Det er 70 år siden Freud udgav afhandlingen "Das Unbehagen in der Kultur". Kultur er afkald på natur, og det var vel til at bære, hvis kulturen gav os mere varige glæder og mere stabile levevilkår, end naturen er i stand til. Men kulturen eller civilisationen giver først og fremmest behageligheder *samtidig* med et grundlæggende ubehag. Alle ved at bekvemmelighederne kan have en høj pris. Tænk på bilerne og bilismen, hvis omkostninger er enorme.

Ønsket om bekvemmelighed kan havne i det perverse, som når en annonce for en bilvarmer fortæller, at "det er en menneskeret at kunne sætte sig ind i en varm bil"!

Vi bliver civiliserede fra fødslen og lærer at forveksle ønsker med behov, og vi bliver civiliserede så grundigt at kulturen bliver vores anden natur. Derfor føler vi et ubehag i 2. potens, når naturen går over optugtelsen. Inde i kulturens indhegning opfatter vi ofte resten af naturen som noget, der bringer uorden og forstyrrelse. Det er iøjnefaldende, når det gælder vores husdyr og kæledyr.

Det første skridt ind i civilisationen var, at den enkelte indgik i et fællesskab og overlod det til fællesskabet at bestemme, hvad der var norm og hvad der var ret. Udviklingen går teoretisk henimod, at retten ikke skal være de stærkes ret, at normen ikke skal fastsættes af et bestemt folkeslag, et bestemt samfundslag, en bestemt klasse. Denne teori udgør for nogen et klart politisk mål – men den er aldrig blevet virkeliggjort. Klassekampen eksisterer i bedste velgående, både

lokalt og globalt. De stærkeste bestemmer – luk op for radioen, se i avisen. Hverken Freud eller nogen anden har forklaret, hvorfra forestillingen om retfærdighed stammer; med Freuds egne begreber fristes man til at kalde retfærdighedskravet for målhæmmet misundelse. Dette krav ligger bag megen forargelse og harme, ofte uden nogen virkning fordi grundlaget er en illusion.

Det store problem er tilsyneladende dét med den enkelte og alle de andre, modsætningen mellem individ og fællesskab. Nedenunder ligger efter Freuds opfattelse den modsætning til kærligheden og livsviljen som han kaldte dødsdriften, aktiv i et utal af aggressive og destruktive handlinger. Freud talte om “den enes fjendtlighed over for alle og alles fjendtlighed over for den ene”. I skyggen af en sådan opfattelse blegner drømmen om den enkeltes frie udfoldelse af alle evner til fordel for beskyttelse, forsvar, sikring.

I “Kulturens byrde” bruger Freud ordet “samfundsevne” om mennesker, der er i stand til at indskrænke tilfredsstillelsen af egne drifter for helhedens skyld. I den forstand har vi alle samfundsevne, eftersom vi er civiliserede til at give afkald. I det praktiske liv er samfundsevne en evne til at begå sig, til at flyde ovenpå. Hvilke egenskaber og hvilken adfærd belønnes og giver adgang til positioner, hvis indehavere synes at behaget opvejer ubehaget ved kulturen? Dét billede af samfundet er ikke mere lyst end Freuds billede af den evige kamp på liv og død mellem liv og død.

Se et halvt eller et helt år tilbage: Tvindloven, selskabstømmere, Thorsen og PFA, fusionen mellem MD Foods og Kløvermælk, mellem Unibank og Tryg-Baltica, Den danske bank og Danmark/Færøerne....som Storm P. lod sin avislæsende borgermand sige: “Tænk at han var sådan en stor forbryder – den pæne mand.”

Men det er ikke kun de “store sager” som illustrerer Freuds påstand om en altomfattende aggression. Der bliver ikke brugt rå vold i alle tilfælde, tværtimod er kulturen gennemtrængt af det Freud kalder “de finere og mere forsigtige” metoder. De forekommer i alle mulige indpakninger, lige ned til det mindste og uskyldigste bedrag.

Måske var det engang en mod alle og alle mod en. I dag er det tydeligvis de få mod de mange. Det danske landbrug er et eksempel.

En lille gruppe har revet sig løs fra helheden for at kunne overudnytte og misbruge jorden og dyrene. Den enkelte landmand har ikke noget bevidst ønske om at destruere livsbetingelserne, men det er hvad han gør og får lov til at gøre. Der er trods alt enkelte som føler et ubehag ved deres bedrift.

Ubehaget i kulturen – prisen vi betaler for en eller anden grad af fællesskab og dets uundværlige men ofte tvivlsomme fordele – det ubehag fandt stærke udtryk for 150 år siden – politisk i “Det kommunistiske manifest”, æstetisk hos den franske digter Baudelaire; han kunne ikke fordrage forretningslivet og skrev: “Den mest nederdrægtige handelsmand er ham der siger: “Lad os være redelige for at tjene mere, end de tåber der svindler.” For denne handelsmand er selve ærligheden en spekulation.”

Pressen var dengang som den stadig er, hvilket fik Baudelaire til at udbryde: “Jeg fattet ikke at nogen ren hånd kan røre ved en avis uden at få krampe af væmmelse.”

Freud forstod at illusionerne er nødvendige, selv om han ikke havde noget til overs for den største af dem alle, religionen. Menneskeheden er så barnlig og trods al kultur så uudviklet, at det har lange udsigter med at komme fri af den religiøse illusion. Det moderne menneske som *har* gjort sig fri, har til erstatning skaffet sig en anden religion, troen på at verden er rationelt indrettet, rationelt styret af kompetente personer. Her er det vanskeligt at udrede, i hvilken grad bedrag og selvbedrag spiller ind.

“Kulturens byrde” er en aktuell bog. Hvad blev der af den såkaldte “fredsdividende” efter Sovjetunionens nedbrud? Med Freud ved hånden kan man finde et muligt svar. Han har også kloge ord at sige om etikken – forsøget på at få mennesker til at gøre dét, de ikke gør af sig selv, og på en sådan måde at de må føle sig skyldbetyngede og elendige.

Freud har krydret sin afhandling med fin ironi. Sidst i bogen siger han med tungen i kinden: “Jeg har bestræbt mig for at holde mig fri af den entusiastiske fordom, at vor kultur er det kosteligste vi besidder, og at vi ad dens vej nødvendigvis må blive ført til uanede højder af fuldkommenhed.”